

Πρόλογος

ΠΩΣ ΞΑΝΑΒΡΗΚΑ ΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ
ΚΑΙ ΓΙΑΤΙ ΓΡΑΦΤΗΚΕ ΑΥΤΟ ΤΟ ΒΙΒΛΙΟ

Τα πρώτα χρόνια της καριέρας μου στην Αγγλία πίστευα πως οι Άγγλοι αγαπούν εμάς τους Έλληνες. Μια η αρχαία Ελλάδα και οι μεγάλοι φιλέλληνες, μια τα νησιά και ο ήλιος, μια η φιλοξενία και η ευγένεια των Ελλήνων, μόλις η προφορά πρόδιδε την καταγωγή μου, οι άνθρωποι άρχιζαν να διηγούνται ιστορίες καταπληκτικών διακοπών, δυνατών σχέσεων, μεγάλης ομορφιάς. Οι Άγγλοι έχουν αδυναμία στην Ελλάδα, έλεγα, κοιτάζτε πόσο καλύτερα μας αντιμετωπίζουν απ' ό,τι τους Τούρκους ή τους άλλους Βαλκάνιους. Ξαφνικά όμως, στις αρχές του 2010, μια διαφορετική, ψυχρή και εχθρική Αγγλία αναδύθηκε. Οι εφημερίδες και οι ειδήσεις γέμισαν με άρθρα για τους ψεύτες, τεμπέληδες, διεφθαρμένους Έλληνες. Ακολουθώντας την τότε γραμμή της ελληνικής κυβέρνησης, κάθε πλευρά της ελληνικής ζωής παρουσιαζόταν ως προβληματική, αποτυχημένη ή ανήθικη. Σε πανεπιστημιακά συνέδρια και σεμινάρια, σε μπαρ και παμπ, σε δείπνα και δεξιώσεις, η προφορά μου (σαφώς καλύτερη μετά από τριάντα πέντε χρόνια στη χώρα) οδηγούσε τώρα σε επιθετικές ερωτήσεις και απαξιωτικά σχόλια. Προσπαθούσα να εξηγήσω γιατί πολλές κριτικές και επιθέσεις οφείλονταν σε άγνοια, λάθος πληροφόρηση ή ψέματα, αλλά συχνά ήταν αδύνατο. Για πρώτη φορά ένιωσα το ρατσισμό πάνω μου και, ως (αδιόριστος) πρεσβευτής του ελληνικού πνεύματος, συχνά αναγκάστηκα να αφήσω τους επικριτές και να φύγω προτού τα πράγματα πάρουν κακή τροπή.

Όταν λοιπόν η εφημερίδα *Guardian* μού ζήτησε να γράψω κάτι για τα μέτρα λιτότητας που είχε αναγγείλει ο κ. Παπανδρέου, το έκανα πρόθυμα. Στις 4 Φεβρουαρίου 2010, η ιστοσελίδα της *Guardian* δημοσίευσε το άρθρο μου με τίτλο «Greeks must fight the neoliberal European Union». Ήταν το πρώτο άρθρο σε μεγάλη δυτική εφημερίδα που επετίθετο στις ευρωπαϊκές και ελληνικές πολιτικές, οι οποίες, σε σύγκριση με αυτές του Σεπτέμβρη 2011, δεν ήταν παρά ένα απαλό χάδι. Το άρθρο κατήγγελλε την αδικία και την αναποτελεσματικότητα των μέτρων, μαζί με την επερχόμενη καταστροφή του κοινωνικού δεσμού, και κατέληγε: «Το μέλλον της δημοκρατίας και της κοινωνικής Ευρώπης βρίσκεται στην κόψη του ξυραφιού. Οι Έλληνες πρέπει να αγωνιστούν για όλους μας». Αναφερόμενος στην ιστορία αντίστασης των Ελλήνων, «ενός περήφανου λαού», προέβλεπα ότι ο αγώνας ήταν σίγουρος και η επιτυχία του όχι απίθανη.

Η αντίδραση των περισσότερων αναγνωστών στην ιστοσελίδα του *Guardian* ήταν καταγιστική. Γύρω στους διακόσιους πενήντα απάντησαν στο άρθρο εκφράζοντας όλες τις πλευρές του αναδυόμενου ανθελληνικού ρατσισμού. Κάποιοι βάλθηκαν να επιχαίρουν για την ελληνική τραγωδία επειδή οι διακοπές στην Κρήτη και τη Ζάκυνθο θα είναι πιο φτηνές. Διανοούμενοι, από την άλλη πλευρά, δεν μπορούσαν να πιστέψουν ότι οι νεοέλληνες, που κατάγονται από τους δημιουργούς της φιλοσοφίας και της επιστήμης, έγιναν τέτοιοι ψεύτες, κλέφτες και τεμπέληδες.* Αν αυτά που γράφονταν για τους Έλληνες είχαν γραφτεί για τους Ινδούς ή τους Αφρικανούς, η εφημερίδα θα τα είχε διαγράψει σύμφωνα με τον κανονισμό για τις «εκφράσεις φυλετικού μίσους». Ξαφνικά οι Έλληνες

---

* Ξέραμε βέβαια και ξαναμάθαμε ότι η ταξική αλληλεγγύη των ελίτ έχει πάντοτε προτεραιότητα έναντι του πατριωτικού συμφέροντος. Ήταν αξιοσημείωτο ότι μόνο αριστεροί, αυτοί που πάντα κατηγορούνται για αντεθνικό πνεύμα, υπερασπίστηκαν την Ελλάδα στην Ευρώπη, καταδικάζοντας τη λογική της συλλογικής ευθύνης, ενοχής και τιμωρίας που ακολούθησαν τα ξένα και ελληνικά ΜΜΕ στην πρώτη περίοδο της κρίσης.

είχαν γίνει τα μαύρα πρόβατα της Ευρώπης και ο πήχης των ανεκτών επιθέσεων εναντίον τους είχε κατέβει σημαντικά.

Η ανθελληνική και ανευνημέρωτη αντίδραση της πλειοψηφίας των αναγνωστών, αλλά και το αίτημα μιας γοργά διευρυνόμενης μειοψηφίας που βρίσκονταν από την πλευρά των Ελλήνων να μάθουν για τους αγώνες με υποχρέωσαν να συνεχίσω την αρθρογραφία. Το πρώτο άρθρο, που μεταφράστηκε αμέσως στα ελληνικά και σε άλλες γλώσσες, οδήγησε σε μια σειρά ομιλιών και διαλέξεων σε πόλεις της Ευρώπης και της Λατινικής Αμερικής, καθώς και στη δημοσίευση άρθρων, συνεντεύξεων και σχολίων σε εφημερίδες και περιοδικά απ' όλο τον κόσμο, φυσικά κι από την Ελλάδα. Χωρίς να το έχω επιθυμήσει ή επιδιώξει, είχα γίνει ένας από τους εκπροσώπους της ελληνικής αντίστασης.

Όταν το καλοκαίρι του 2011 μου προτάθηκε να δημοσιεύσω στα ελληνικά μια συλλογή των άρθρων που είχα γράψει για την κρίση, η πρώτη μου απάντηση ήταν αρνητική. Η μη ενεργή συμμετοχή μου στα ελληνικά κοινά, αφού δεν ζω και δεν εργάζομαι στην Ελλάδα, ήταν για μένα ζήτημα υπαρξιακό και θέμα αρχής. Θεωρώ λάθος Έλληνες σαν και μένα, όταν επιστρέφουμε στην Ελλάδα, να προσπαθούμε να εξαργυρώσουμε την όποια επιτυχία μας σε ξένα πανεπιστήμια κάνοντας δημόσιες εμφανίσεις και υποδείξεις. Είναι άλλο πράγμα να μιλάς στην Ευρώπη και την Αμερική για την Ελλάδα και άλλο στους ίδιους τους Έλληνες. Δεν λείπουν από την Ελλάδα οι διανοούμενοι που, στις δύσκολες συνθήκες του 2011, απαντούν μαχητικά και νηφάλια στον καθημερινό ιδεολογικό βομβαρδισμό των ΜΜΕ, συχνά από θεωρητικές θέσεις με τις οποίες συμφωνώ απόλυτα. Όλα αυτά με έκαναν επιφυλακτικό απέναντι στην ιδέα ενός βιβλίου παρέμβασης, μολοντί, καθώς η κρίση εντείνεται συνεχώς και η αντίσταση φουντώνει, ορισμένοι φίλοι επέμεναν ότι μια σφαιρική ανάλυση από τη σκοπιά της ριζοσπαστικής φιλοσοφίας θα ήταν χρήσιμη.

Αυτό που με έπεισε τελικά, κάνοντάς με να επανεξετάσω πολλές πλευρές της φιλοσοφικής και πολιτικής μου τοποθέτησης,

ήταν η συγκλονιστική εμπειρία από δύο κομβικά γεγονότα του 2011. Το πρώτο ήταν η συνέντευξη τύπου που δώσαμε στο μέγαρο Υπατία, στις 25 Φεβρουαρίου, μαζί με τον Ευκλείδη Τσακαλώτο και τον Αλέξη Βασιλάκη, δυο ανθρώπους που εκτιμώ πολύ, και η γνωριμία εκεί με μερικούς από τους τριακόσιους απεργούς πείνας. Ως μετανάστης κι εγώ (πολύ διαφορετικός βέβαια από τους απεργούς, καθώς πήγα στην Αγγλία για μεταπτυχιακές σπουδές το 1974 και έκτοτε έμεινα εκεί), έχω ιδιαίτερη ευαισθησία στην απαίσια μεταχείριση προσφύγων και μεταναστών είτε από την πρώτη είτε από τη θετή μου πατρίδα. Όταν λοιπόν μου ζητήθηκε να έρθω στην Ελλάδα για να συμπαρασταθώ στον αγώνα των απεργών, δεν το σκέφτηκα ούτε λεπτό. Η απάνθρωπη αντιμετώπισή τους από τις αρχές επιβεβαίωσε την άποψή μου σχετικά με τον τρόπο με τον οποίο χρησιμοποιούνται τα ανθρώπινα δικαιώματα για τη νομιμοποίηση της εξουσίας του ύστερου καπιταλισμού και τον ταυτόχρονο αποκλεισμό μεγάλων κατηγοριών ανθρώπων.¹ Υπαρξιακά και φιλοσοφικά, η Υπατία εξέφραζε το αίτημα για μια διαφορετική «ανθρωπιά» απ' αυτή των δικαιωμάτων, των συνηγόρων και των νόμων. Συναντώντας τους απεργούς, τους οποίους ονόμασα, παραφράζοντας τον Χέγκελ, «τελευταίους ελεύθερους ανθρώπους» της Αθήνας, είδα στα κουρασμένα μα λαμπερά τους πρόσωπα την παράδοξη διττή φύση του homo sacer: από τη μια, όμηροι της κατάστασης έκτακτης ανάγκης, χωρίς κανένα νομικό στήριγμα ή δικαίωμα, βρίσκονταν ολοκληρωτικά υπό την εξουσία του κυρίαρχου· από την άλλη, αυτοί οι νομικά ανύπαρκτοι άνθρωποι, με μόνο τους όπλο τη φθίνουσα ζωή τους, στόχο και πεδίο επέμβασης του βιοπολιτικού καπιταλισμού, αφαίρεσαν από τον κυρίαρχο τη βασική του εξουσία – να ελέγχει τη ζωή και να αφήνει τους ανθρώπους να πεθάνουν. Οι απεργοί πείνας ανέκτησαν την αξιοπρέπεια και τη ζωή τους ακριβώς επειδή ήταν διατεθειμένοι να πεθάνουν, να αφαιρέσουν δηλαδή από την εξουσία τη μεγαλύτερη δύναμη και απειλή της.

Η δεύτερη πρόκληση ήρθε από τη «Στάση Σύνταγμα», όπως ονόμασα συμβολικά το κίνημα των «αγανακτισμένων» στις πλατείες. Με κάλεσαν στο Σύνταγμα να μιλήσω σε μια θεματική συζήτηση για την άμεση δημοκρατία στις 17 Ιουνίου. Δίπλα στον Μανώλη Γλέζο, τον Σταύρο Σταυρίδη και άλλους, μπροστά σε πολλές χιλιάδες ανθρώπους, έδωσα την πιο συναισθηματικά φορτισμένη και πολιτικά σημαντική ομιλία της ζωής μου. Τα δεκατρία λεπτά που δόθηκαν σε κάθε ομιλητή ήταν ελάχιστα για να αναλύσω πόσο σημαντικό για την Ελλάδα και την Ευρώπη είναι, κατά τη γνώμη μου, το κίνημα των πλατειών· πώς η Στάση Σύνταγμα, σαν ένα θαύμα, έχει αλλάξει ριζικά το πολιτικό σκηνικό, εισάγοντας την αισθητική και θεατρική παράδοση του αρχαίου δήμου στην καρδιά της πόλης και της πολιτικής. Κι όμως πρόλαβα να τα πω όλα αυτά και άλλα ακόμη σ' εκείνα τα δεκατρία λεπτά, το χρόνο ομιλίας που επιβάλλει το αξίωμα ισότητας της πλατείας. Όταν η ισότητα γίνεται αξίωμα, η δημόσια παρουσία και ομιλία γίνονται απόλαυση, παράσταση και λειτουργία.

Ξαφνικά η Στάση Σύνταγμα ανέτρεψε την απαισιοδοξία, την «αριστερή μελαγχολία» που χαρακτήριζε την Ελλάδα. Όλα ήταν πάλι δυνατά. Ο κόσμος έβλεπε τώρα την Ελλάδα διαφορετικά, ως χώρα αγώνα και αντίστασης, όχι αποτυχίας, αναποτελεσματικότητας και αδράνειας. Μπορούμε να χρονολογήσουμε ακριβώς την αλλαγή. Στις 16 Ιουνίου, τη μέρα της μεγάλης συγκέντρωσης στο Σύνταγμα που οδήγησε προς στιγμήν στην παραίτηση του Γ. Παπανδρέου και της κυβέρνησης, το κύριο άρθρο του *Guardian* υποστήριζε για πρώτη φορά ότι τα νέα μέτρα που επιβάλλονται στην Ελλάδα είναι καταστροφικά, ότι ο ελληνικός λαός δεν τα αντέχει ούτε τα δέχεται, και η μόνη λύση είναι η στάση πληρωμών και η ριζική μείωση ή διαγραφή του χρέους. Τα άρθρα για τις πλατείες είχαν τώρα μια μεγάλη πλειοψηφία υποστηρικτών, που συμπαραστέκονταν στους Έλληνες. Λίγες μέρες αργότερα, τα περισσότερα ξένα ΜΜΕ υιοθέτησαν ανάλογη γραμμή. Η αλλαγή της κοινής γνώμης στην Ελλάδα και την Ευρώπη ήταν αποτέλε-

σμα των εκατοντάδων χιλιάδων πολιτών που κατέκλυζαν τις πλατείες κάθε σαββατοκύριακο. Η Ελλάδα της αντίστασης, μαζί με την Ισπανία, έδειχνε έναν διαφορετικό τρόπο εξόδου από την κρίση. Μια άτυπη διεθνής με άξονα τη συμπαράσταση στους αντιστεκόμενους Έλληνες είχε αρχίσει να δημιουργείται. Το παρόν βιβλίο έχει στόχο να ενισχύσει αυτή τη διεθνή.

Τα άρθρα και οι ομιλίες που έδωσαν το έναυσμα για το βιβλίο είχαν έντονα συναισθηματικά στοιχεία – απελπισία, αγανάκτηση, οργή, ανάλογα με την κατάσταση. Η ανασύνθεση, επεξεργασία και ανάπτυξη τους εδώ αποτελεί προσπάθεια να ερμηνευθούν αυτά τα συναισθήματα και να γίνουν δημιουργικά. Ορισμένα κείμενα είναι παρεμβάσεις στην επικαιρότητα και ερμηνεία συγκεκριμένων γεγονότων: ανήκουν σ' ένα είδος που θα μπορούσαμε να ονομάσουμε «φιλοσοφική δημοσιογραφία». Ο Χέγκελ έλεγε ότι το καθημερινό διάβασμα της εφημερίδας έχει αντικαταστήσει την πρωινή προσευχή. Ίσως λοιπόν μια πιο φιλοσοφική θεώρηση πρέπει να συμπληρώνει τώρα την καθημερινή δημοσιογραφία. Άλλα κείμενα παρουσιάζουν θεωρητικές έννοιες της ριζοσπαστικής φιλοσοφίας που είναι απαραίτητες για την ανάλυση, αλλά όχι γενικά γνωστές, ή προχωρούν σε διορθώσεις και επεξεργασίες της θεωρίας που επιβάλλονται από την πολιτική πράξη. Συνεπώς στις αρχές μου, δεν ήθελα να δώσω συμβουλές. Αλλά μοιάζω δυστυχώς με ανανήψαντα αλκοολικό που δεν μπορεί να αντισταθεί σ' ένα ποτηράκι. Μια ζωή στα χωράφια του νόμου εμποτίζει το νου με ενοχλητικές κανονιστικές ορμές (και χρόνια ανάγνωσης του Μπένγιαμιν, του Σμιτ ή του Αγκάμπεν, με εσχατολογικά και σωτηριολογικά στοιχεία). Ζητώ λοιπόν προκαταβολικά συγγνώμη για κάποιες υποδείξεις που φαίνεται να κάνω προς την αριστερά και το πλήθος. Είναι συμπτώματα «επαγγελματικής παραμόρφωσης» μάλλον παρά κάποιας πεποίθησης ότι έχω λύσεις που δεν βρήκαν άλλοι.

Το βιβλίο έχει επομένως ετερογενείς αφετηρίες και διαφορετικές κατευθύνσεις. Αυτό σημαίνει ότι τα κείμενα ανήκουν σε

διαφορετικά είδη γραφής, ενίοτε συνδέονται χαλαρά μεταξύ τους και ίσως δεν αποφεύγουν κάποιες επαναλήψεις και αντιφάσεις. Όπως οι θεωρητικές καταβολές έρχονται από διαφορετικές σχολές της ριζοσπαστικής σκέψης, έτσι και το ύφος είναι κάπως ανομοιογενές. Θα μπορούσε να πει κανείς ότι τα κείμενα συνθέτουν μια πολλαπλότητα από διαφορετικότητες κι έτσι το βιβλίο αναπαριστά, στην εσωτερική του οργάνωση, την ετερόκλητη δράση του πλήθους, που είναι μια βασική θεωρητική του έννοια.

Το βιβλίο γράφτηκε στον Δρυό Πάρου τον Αύγουστο του 2011. Συναντούσα σπάνια τους καλοκαιρινούς φίλους και τους ζητούσα μονότονα να σχολιάσουν τις ιδέες που έγραφα εκείνη τη μέρα. Η Μαρία Κομνηνού και ο Άγγελος Παπαζήσης, ο Νίκος Δουζίνας και η Ανύκ Πατερνό, ο Νίκος και η Άννα Τσιγώνια και η Joanna ήταν οι αξιολογητές μου και μου διόρθωσαν πολλά λάθη και παρανοήσεις. Αργότερα ο Άκης Παπαταξιάρχης, ο Χρήστος Λυριντζής και η Μαρία Γερμανού μού έδωσαν χρήσιμες συμβουλές και με ενθάρρυναν σε μια στιγμή που η θέληση να τελειώσω το βιβλίο είχε προσωρινά εξασθενήσει. Ορισμένα κείμενα γράφτηκαν στα αγγλικά και μεταφράστηκαν αμέσως από τον φίλο Μιχάλη Λαλιώτη (εκτός από το «Η Ευρώπη που έρχεται», που είχε μεταφράσει ο Ηρακλής Οικονόμου), άλλα κατευθείαν στα ελληνικά και χρειάστηκαν την έντονη επέμβαση και τη γλωσσική επιμέλεια του Κώστα Λιβιεράτου. Σ' όλη τη διάρκεια, η Τζοάννα ήταν βέβαια το μόνιμο θύμα της αγωνίας μου, η έμπνευση για πολλές ιδέες του βιβλίου και ο διαρκής κριτής του· χωρίς αυτήν μάλλον δεν θα είχε γραφτεί. Το βιβλίο αφιερώνεται λοιπόν στη Τζοάννα, που η παρουσία της είναι έντονη σε κάθε του σελίδα. Αν εγώ ευθύνομαι ατομικά για τα λάθη και τις υπερβολές, όλοι μας μοιραζόμαστε μια συλλογική ευθύνη αντίστασης.

Δρυός Πάρου, 31 Αυγούστου

***

Το χειρόγραφο παραδόθηκε στον εκδότη στις 31 Αυγούστου. Το ξανακοίταξα όλο πάλι για πρώτη φορά στις 21 Νοεμβρίου στο Λονδίνο. Το κείμενο παραμένει ακριβώς όπως ήταν τον Αύγουστο, με τήν προσθήκη μόνο μερικών υποσημειώσεων. Πολλά έχουν αλλάξει βέβαια από τότε που το έγγραφο κι όλα παραμένουν ίδια, λίγο χειρότερα εδώ, λίγο καλύτερα εκεί. Τα κακά νέα, πρώτα. Τα βάρη στους φτωχούς αυξάνονται ασταμάτητα, νέα χαράτσια επιβάλλονται, οι άνεργοι πλησιάζουν το εκατομμύριο, οι μισοί νέοι δεν έχουν δουλειά κι ούτε φαίνεται πως θ' αποκτήσουν ποτέ. Είκοσι νέοι και νέες με μεταπτυχιακά και ξένες γλώσσες μού έγραψαν τους τελευταίους μήνες για να τους βοηθήσω να βρουν δουλειά στη Βρετανία. Άλλοι μου ζήτησαν να τους συστήσω μεσίτες για ν' αγοράσουν σπίτι στο Λονδίνο. Αλλά μαζί μ' αυτές τις καταστροφές, σαν σύντροφος σε επιθανάτιο βάλς, μεγαλώνει συνεχώς και το χρέος.

Τι άλλα νέα; Η κυβέρνηση Παπανδρέου παραιτήθηκε και αντικαταστάθηκε από μια κυβέρνηση όλων των ελληνικών ελίτ, όλων αυτών που με διαφορετικά σχήματα, κόμματα και πρόσωπα κυβέρνησαν την Ελλάδα από το τέλος του εμφυλίου και μετά. Η βασική διαχωριστική γραμμή ανάμεσα σ' αυτούς που διοίκησαν την Ελλάδα και την έφεραν στο σημερινό σημείο οικονομικής χρεοκοπίας και ηθικού εξευτελισμού και σ' εκείνους που πλήρωσαν και πληρώνουν πάλι τον λογαριασμό χαράζεται όλο και πιο ξεκάθαρα. Οι αλλαγές στην πολιτική ηγεσία προκειμένου να εξασφαλιστεί η ίδια πάντα μνημονιακή πολιτική θυμίζουν τα παλιά κόλπα των παπατζήδων που θαυμάζαμε μικροί στο Πασαλιμάνι και την Πλάκα. Ο νέος πρωθυπουργός, διοικητής της Τράπεζας Ελλάδος όταν μαγειρεύτηκαν τα λογιστικά που οδήγησαν στον όρο *greek statistics*, είχε επιβλέψει το χρηματιστηριακό φαγοπότι. Τώρα το χρηματιστήριο βρίσκεται στο ίδιο

επίπεδο με το 1993 και οι ελληνικές «στατιστικές μέθοδοι» διδάσκονται ως παράδειγμα προς αποφυγή.

Είναι λοιπόν η νέα κυβέρνηση μια απόδραση στο παρελθόν. Συνδυάζει την «τεχνογνωσία» με την πονηριά, την εξειδικευμένη γνώση με τη μαγκιά, το Χάρβαρντ με το «ξέρεις ποιός είμαι εγώ;» Κι αποτελεί βέβαια παραπέρα ένδειξη, μαζί μ' εκείνη του Τρόντι («ούνα φάτσα ούνα ράτσα», είχα μάθει μικρός, αλλά κανένας Ιταλός δεν ήξερε τότε την έκφραση, τώρα την καταλαβαίνουν καλύτερα), ότι η διακυβέρνηση των ευρωπαϊκών λαών ασκείται στο Βερολίνο και τη Φρανκφούρτη βασικά από Γερμανούς. Αλλά η εθνικότητα είναι δευτερεύουσα. Η εξουσία ασκείται κυρίως από μια ομάδα φανατικών νεοφιλελεύθερων καπιταλιστών, μετρίων μάλλον ικανοτήτων, οι οποίοι μετέτρεψαν την παναλεθρία του 2008 σε ευκαιρία και παίρνουν σήμερα την εκδίκησή τους. Αντί να αλλάξουν τις παντελώς αποτυχημένες θεωρίες και στρατηγικές τους που κατέστρεψαν εκατομμύρια ανθρώπους σ' όλο τον κόσμο, έχουν ακόμη σήμερα τη δύναμη και το στόχο να μεταβάλουν τον κόσμο σε εικόνα και ομοίωμα των ψευδαισθήσεών τους. Πόσες φορές δεν ακούσαμε ότι «αύριο» ή «η επόμενη εβδομάδα» είναι η πιο σημαντική στιγμή στη ζωή του τόπου από την ανεξαρτησία, την απελευθέρωση, την πτώση της χούντας και μετά, σ' ένα επαναλαμβανόμενο σόου. Και πόσες φορές στην προηγούμενη περίοδο, όπως περιγράφει το βιβλίο, οι ελπίδες αποδείχτηκαν φρούδες, οι λύσεις καταστροφικές, οι θριαμβολογίες τόσο εφήμερες όσο οι ειδήσεις των 8.00. Έτσι λοιπόν, παρά τα πολλά που έγιναν μεταξύ Σεπτεμβρίου και Νοεμβρίου – νέα συμφωνία, νέος πρωθυπουργός, νέο δάνειο και μνημόνιο, νέα κυβέρνηση – είναι μικρές οι διαφορές ουσίας. Ένα βήμα μπρος, δύο βήματα πίσω – μαθήματα ταγκό καθώς πλησιάζουμε την αργεντινή στιγμή μας.

Ωστόσο, πολλά επίσης είναι καλύτερα σήμερα. Η αντίσταση του κόσμου εντάθηκε. Μέχρι και ο Μπερλουσκόνι απολύθηκε από τους τραπεζίτες και τη Μέρκελ. Στην Ελλάδα τα πράγματα είναι διαφορετικά. Στην αιτιακή αλληλουχία της πτώσης της ελληνικής

κυβέρνησης, το αντιστεκόμενο πλήθος έρχεται πρώτο, οι πανικόβλητοι τραπεζίτες και βουλευτές του ΠΑΣΟΚ ακολουθούν. Ας εξηγήσω. Ο Παπανδρέου αναγκάστηκε τυπικά σε παραίτηση από τα ίδια ευρωπαϊκά κέντρα αμέσως μετά το «θρίαμβο» των Βρυξελλών στις 26 Οκτωβρίου. Αλλά είχε μεσολαβήσει η 28η Οκτωβρίου, όταν τα πλήθη των αγανακτισμένων αντικατέστησαν το στρατό στην παρέλαση της Θεσσαλονίκης. Η Αντίσταση εορτάστηκε με τον καλύτερο τρόπο, την εκδήλωση μιας νέας αντίστασης.

Η ανακοίνωση του δημοψηφίσματος δεν ήταν μια εκ των υστέρων αναγνώριση λαθών από την κυβέρνηση, μια προσπάθεια επανόρθωσης των επανειλημμένων ταπεινώσεων που δέχτηκε η Ελλάδα ή μια επαναδιεκδίκηση της εθνικής κυριαρχίας απέναντι στο ΔΝΤ και την ΕΕ. Αντιθέτως. Ήταν η τελευταία ανάσα, το κύκνειο άσμα μιας αποκαμωμένης και ηττημένης κυβέρνησης. Ήταν η προσπάθεια του Παπανδρέου να ξανασηκωθεί όρθιος, τραβώντας τα κορδόνια των παπουτσιών του όπως ο βαρόνος Μυνχάουζεν. Κι όπως όλες οι απέλπιδες ενέργειες αυτού του είδους, ήταν ταυτόχρονα πράξη αυτοχειρίας και ωμός εκβιασμός. Εκβιασμός προς τους βουλευτές του ΠΑΣΟΚ, που βρίσκονται με την πλάτη στον τοίχο απέναντι στις κοινωνικές αντιδράσεις. Έδωσαν γι' άλλη μια φορά ψήφο εμπιστοσύνης στην κυβέρνησή τους εφαρμόζοντας το ρητό του Τζέιμς Κάλαχαν: «οι γαλοπούλες δεν ψηφίζουν για το αν θα γίνουν νωρίτερα τα Χριστούγεννα». Έκβιασμός προς τους Έλληνες πολίτες ότι, αν δεν αποδεχτούν τα καταστροφικά μέτρα, θα καταδικαστούν σε έξοδο από την ευρωζώνη και θα ζήσουν σε μια υπανάπτυκτη χώρα.

Στις λίγες πρόσφατες περιπτώσεις που οι ευρωπαϊκές ελίτ ζήτησαν τη λαϊκή αποδοχή, δέχτηκαν ηχηρές αρνήσεις. Οι Γάλλοι και οι Ολλανδοί απέρριψαν το Ευρωσύνταγμα και αποτέλειωσαν τις φιλοδοξίες για τη δημιουργία ενός ευρωπαϊκού κράτους βασιμμένου σε νεοφιλελεύθερες αρχές. Οι Ιρλανδοί έπρεπε να κάνουν το δημοψήφισμα ξανά μέχρι να βγάλει το ποθητό αποτέλεσμα.

Στην Ελλάδα δεν επιτράπηκε αυτό μια και οι Ευρωπαίοι μισούν τα δημοψηφίσματα όπως ο διάολος το λιβάνι. Ο συνδυασμός του κυνισμού της παπανδρείκης πρότασης με τη νεοαποικιοκρατική αλαζονεία της ευρωπαϊκής άρνησης παίρνει τη μορφή ύβρεως. Η ώρα της νέμεσης έφτασε για τον Παπανδρέου. Τώρα η αντίσταση και η ώρα της λογοδοσίας κινείται δυτικά.

Το πλήθος σταμάτησε προσωρινά να συγκεντρώνεται στη Στάση Σύνταγμα. Μεταφέρθηκε στις γειτονιές, στις πόλεις, στις παρελάσεις, στο κίνημα «Δεν πληρώνω», στην κοινωνική αλληλεγγύη. Οι αγανακτισμένοι άλλαξαν την εικόνα της πολιτικής. Την πήραν από τα πίσω δωμάτια και τα γραφεία και την έβγαλαν στους δρόμους και τις πλατείες, έκαναν την πολιτική υπόθεση των πολιτών και όχι μόνο των επαγγελματιών και των ελίτ. Κάθε φορά που το πλήθος μαζεύεται, μαζί με τους συνδικαλιστές και τα κόμματα, σε διαδηλώσεις και πορείες, κάθε φορά που η παροχή ηλεκτρικού δεν κόβεται σε μια φτωχή οικογένεια, κάθε φορά που οι μαθητές στην παρέλαση γυρίζουν την πλάτη στους επισήμους, η Πλατεία και πάλι γεμίζει. Η Στάση Σύνταγμα βρίσκεται σήμερα παντού όπου οι πολίτες μαζεύονται για να πούνε όχι και να βοηθήσουν τους πιο αδύνατους.

Αλλά το Σύνταγμα γεμίζει επίσης στην Ιταλία, στο Ζουκότι Παρκ, στον Άγιο Παύλο του Λονδίνου, σε εκατοντάδες καταλήψεις σ' όλο τον κόσμο. Η Ταχρίρ είναι πάλι γεμάτη καθώς γράφω αυτές τις γραμμές και το τέλος της αιγυπτιακής ελίτ πλησιάζει. Αυτό που ενώνει τις καταλήψεις και τις εξεγέρσεις είναι ότι δεν θέτουν συγκεκριμένες απαιτήσεις και περιορισμένα αιτήματα, αλλά απορίπτουν συνολικά τον αδηφάγο καπιταλισμό. Στις πλατείες και στους δρόμους φτιάχνεται η καινούργια πολιτική πράξη μέσα από την οποία θα αναδυθεί το νέο κοινωνικοοικονομικό γίγνεσθαι. Σ' ένα πρωτόγνωρο παγκόσμιο φόντο, αυτός είναι ο Μάης του κόσμου όλου, το Πολυτεχνείο της Υψηλίου, η Ταχρίρ των ονείρων μας.

Ξέρω ότι θα με πουν ιδεαλιστή, ουτοπικό, ρομαντικό, κάποιοι

μεταμοντέρνο, άλλοι εξτρεμιστή. Μπορεί. Οι νεράιδες της αυγουστιάτικης πανσέληνου στα βράχια του Δρυού όπου γράφτηκε αυτό το βιβλίο συμφώνησαν μαζί μου, καθώς επιθυμία και σκέψη βρίσκονται πάλι αγκαλιά.

Λονδίνο, 22 Νοεμβρίου

